

Zeidler Miklós

Egy régi pálya a polgári korban – a Millenáris Sporttelep*

VERSENYPÁLYA A CSÖMÖRI ÚTON

A millenniumi előkészületek közben merült fel a gondolat, hogy az ünnepségsorozat programjába különböző testgyakorlati versenyeket és bemutatókat is fölvegyenek. 1895 decemberében megalakult a Millenáris Versenyeket Rendező Atlétikai Egyesületek Szövetsége, amely némi átszervezés után Országos Torna- és Sport Bizottság néven rövidesen meg is kezdte értekezleteit. Hamar döntés született arról, hogy az atlétikában, kerékpározásban, korcsolyázásban, sakkban és vívásban tartandó versenyekre a legjobb nemzetközi erőket hívják meg.

A teremsportokra a kiállítási ünnepségek csarnokát és a Vigadót szemelték ki, s az 1896. január 3-i ülésén elfogadták a szabadtéri versenyek menetrendjét is: a programban egyhetes tornaszövetségi verseny, kétnapos ifjúsági tornabemutató, nyolc torna- és atlétikai versenynap, valamint tizenöt velocipédverseny szerepelt, a középkori lovagtorna ügyében azonban nem sikerült dűlőre jutni. Abban mindenesetre megegyeztek a résztvevők, hogy – noha a millenniumi törvény nem rendelkezett erről – mielőbb fel kell építeni egy, az események megrendezésére alkalmas versenypályát. Az építési megbízást a legelőnyösebb ajánlatot benyújtó Neuschlosz cég kapta, amely a pálya és az emelvény megépítéséért 30 ezer forintot és a bevétel harmadát kérte.

A *Herkules* sportlap rövidesen több tudósítást is közölt a Városliget közelében épülő új versenytérrel, amely „olyan lesz, a minő Magyarországon még nem volt soha, s a mely méltó tere lesz a sok száz nemzetközi és nemzeti mérkőzésnek, tornának, sportünnepségnek. A versenytér [...] óriási amphiteatrumszerű épület lesz, körül nyolcz hatalmas tribünnel”. Az „ $\frac{1}{4}$ angol mértföld” hosszú futópálya és az 500 méteres kerékpárpálya körüli lelátókon összesen tízezer néző fér el, a főépületben minden versenyzőnek külön öltöző kabinja lesz, s nem hiányoznak majd a „társalgó-szobák, heverők, dörzsölő-szobák, fürdők” sem.¹

A főváros közgyűlése időközben nagyvonalú gesztussal átadta az ezredéves országos kiállítás igazgatósága részére a Stefánia-út és a Lóversenytér között fekvő területet „az ezredéves országos kiállítás tartama alatt rendezendő különféle sportversenyek céljaira” – a földesúri jog elismerése gyanánt lerovandó „egy darab ezüst forint” kifizetése fejében. A határozat azt is kimondta, hogy az ezredévi ünnepélyek befejez-

* Ezúton köszönöm meg Indali Györgynek és Sándor Tibornak, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye vezetőinek, és a nemrégiben elhunyt ifj. Pataki József örökös kerékpárbajnoknak szíves segítségüket.

¹ *Herkules*, 1896. 02. 15. Neuschlosz Ödön és Marcel volt egyébként az Ezredévi Kiállítás építkezéseinek első számú kivitelezője.

tével a területet haladéktalanul vissza kell adni a fővárosnak.² A hatóságok hamarosan megadták a területátadási és az építési engedélyt, a főváros pedig vállalta, hogy május 1-től hat hónapon keresztül ingyen ad vizet a sporttelep számára.

Május elején már lázasan folyt az építkezés Bláthy Ottó Titusz villamosmérnök tervei szerint. A Csömöri úti bejárat oldalán közepén pompás teraszos királyi pavilon emelkedett és további öt tribün 36 páhollyal 3100 ülő- és 1500 állóhellyel. A szemközti, Stefánia úti bejáratnál három tribün készült 2080 ülő- és 1500 állóhellyel, „a jury csinos emelvénye” pedig benn állt a pályán, a célvonal mellett. A tribünök alatt elhelyezendő öltözők, irodák és fürdők szintén jó tempóban épültek, az ingyencsek pedig örömmel nyugtázhatták, hogy a versenyek idején a büfét a mágnásnegyed jónevű vendéglőse, Egerváry adja.³

Az Országos Sport Bizottság csömöri úti versenypályáját (ez volt a telep hivatalos neve) többszöri halasztás után 1896. május 14-én csütörtökön az Óbudai Torna Egylet (ÓTE) versenyével nyitották meg. A sajtó szívesen ajánlotta a közönség jóindulatába „a mai igényeknek teljesen megfelelő, kényelemmel berendezett versenypályát”. A publikum itt találkozhatott először az olimpikonokkal, ezért a belépti díjak igen borsosak voltak: állójegyért 30 krajcárt, a jobb helyekért másfél forintot kellett fizetni. Talán ez, talán a zord idő tette – a Millenáris avatásán nagyon kevesen voltak jelen. Amint a tudósító megjegyezte, a „derék athléták különösen a hölgyek teljes hiányát érezték sajnosan.” A jelenlévők viszont népes és színvonalas versenyt láthattak, melyen az ÓTE mellett a Magyar Athletikai Club (MAC), a Magyar Testgyakorlók Köre (MTK), a Budapesti Torna Club (BTC), és az óbudai III. kerületi Torna és Vívó Egylet (TVE) atlétái vettek részt.

A program az atlétikai ötös versennyel kezdődött. A versenyzők távolugrásban, súlydobásban, egykörös futásban és gerelydobásban mérköztek, majd a két legjobb között birokverseny döntött. A pentatlon aranyérmét végül dr. Porteleky László (MAC), a századvég egyik ismert *all round sportsman*je nyerte, Gillemot Ferencnek (BTC) a nagy ezüstérem jutott. A három szerre kiírt összetett tornaversenyt az olimpiás Kakas Gyula nyerte az MTK-ból. A napot az atlétikai egyes versenyek zárták. Ezek sorában a legizgalmasabb a súlyemelők viadala volt; a győztes erőművész, az MTK-s Horváth ötvenegyszer emelte magasba a 33 kg-os súlyt. Az atlétikai versenytér jól vizsgázott, a kerékpáros pálya viszont annál rosszabbul: a május 17-re hirdett nagy kerékpárversenyt a pálya alkalmatlansága miatt két héttel el kellett halasztani.⁴

Május 24-én, Pünkösöd vasárnapján még mindig „deprimálóan” gyér érdeklődés mellett zajlott a MAC millenáris handicapje.⁵ A futó-, ugró- és dobószámokon kívül ezúttal kétezer méteres bicikliversenyt is rendeztek. Másnap a BTC rendezett versenyeket, s noha a nézőszám továbbra is alacsony maradt, az „igen érdekes és izgató versenyek”, valamint a kerékpárfutamok elnyerték a közönség tetszését. A háromezer

2 Közgyűlés 1896: 295. sz.

3 *Sport-Világ*, 1896. 05. 10.

4 *Pesti Hírlap*, 1896. 05. 14., 05. 15. A bajt az okozta, hogy az esős időjárás miatt késvé terített kátrányréteg igen lassan keményedett.

5 Előnyverseny. Az angol *hand in cap* kifejezés eredetileg arra utalt, hogy a résztvevőknek zálogot kellett egy kalapba dobniuk, s ennek mértéke szerinti hátránnyal indultak a versenyben.

méteres versenyben Wiegand Rezső, a Hunnia Magyar Bicycle Club kerekese győzött, a tízezer méteres főversenyt pedig Rottenbiller János (MTK) nyerte. Őt az első pillanatban kedvencévé fogadta a közönség, de hogy is ne nyerte volna meg a szíveket egy „olyan cingár legényke, kinek lábszárai alig vastagabbak, mint egy szöcskéé, de olyan ruganyosak is!”⁶

Színes drapériák és tarka toaettek adták a kulisszáit a május 31-i első millenáris kerékpárversenynek, melynek nyertese három igazi híresség: a belga Émile Huet és Raymond Dépage, valamint a francia Fournier volt. Az idegenek eleinte egymás között osztoztak a győzelmeken, a 25 kilométeres versenyben azután – a közönség gaudiumára – Rottenbiller „Gigi” is feliratkozott a nyertesek közé.⁷

A millenniumi tornaesemények kétségkívül leglátványosabbika a június 2–3-án megrendezett ezredéves ifjúsági tornaverseny volt. „A millenniumi versenypálya hatalmas tribünjei [...] egészen megteltek díszes, előkelő közönséggel. Magas árbocokon lobogtak a zászlók s ragyogó napsugár aranyozta be az impozáns, színgazdag képet” – emlékezett a *Pesti Hírlap*, de lelkesedésben a többi lap sem maradt el mögötte. A közel ötezer diák részvételével megtartott bemutató három órakor színpompás felvonulással kezdődött, majd szabadgyakorlatokkal, tömegversenyekkel, futó-, ugró- és dobóversenyekkel folytatódott, s utoljára a kötélzások maradtak: a függeszkedés és a népes csapatok kötélhúzó-versenye. Fél négykor a király is elhelyezkedett a bordó bársonnyal és délszaki növényekkel díszített királyi pavilonban, a bemutató közben és után pedig meglepedése jeléül rögtönzött *cercle*-t tartott a versenytéren. A jelen lévő generálisok ugyancsak örömmel nyilatkoztak a máris kitűnően fegyelmezett „pompás matéria” láttán.⁸ Ettől kezdve minden hétvégére jutott sportesemény, olykor több is. Június 7-én rendezték az első millenáris nemzetközi atlétikai viadalt, majd június 21-én az MTK versenyét kerékpár, torna, síkfutás, súlyemelés és csapattorna számokban. Július 26-án már a hatodik millenáris kerékpárverseny zajlott, melyen az immár hagyományossá vált Rottenbiller–Wiegand párharcot az osztrák Maxim Lurion, Paul Reuther és Willie Friedrich szereplése színesítette. Lurion különösen elégedett lehetett produkciójával, mert nem csupán a megnyitó futamot és a főversenyt nyerte meg, hanem a Barrison leányok, a társaság öt híres szókeségének lelkes ovációját is kivívta. Kedves újdonság volt a „hölgyek versenye”, amelyet a három sportlady, Bernát Olga és Nina, valamint Schenker Teréz nem csupán pompás iramával, hanem remek toalettjükkel is emlékeztetett. „Világos selyem derék, sötét bő térdnadrág volt a bátor úttörők dresse és bátran mondhatni, hogy nem rosszul festettek” – írta az elragadtató tudósító. A három leány egyébként egy-egy férfikísérővel hajtotta tandemjét kétezer méteren át, s a gavallér zsűri végül holtversenyt hirdetett.⁹

Év végére már a pályacsúcsokat is csokorba szedték, s ez egyben a valaha élt legnagyobb magyar profi kerékpáros, Gerger Ferenc dicsőséglísta is volt: 500 m-től 100 km-ig szinte az összes csúcs mellett a későbbi Európa-bajnok neve büszkélkedett (Siklóssy 1929: 604).

⁶ *Pesti Hírlap*, 1896. 06. 01.

⁷ *Sport-Világ*, 1896. 06. 07.

⁸ *Pesti Hírlap*, 1896. 06. 03., *Herkules*, 1896. 06. 15.

⁹ *Herkules*, 1896. 08. 01., *Sport-Világ*, 1896. 08. 02.

Az őszi tartó versenysorozat – bár a vártnál kisebb látogatottság miatt anyagilag nemigen váltotta be a hozzá fűzött reményeket – jelentős mértékben fellendítette a fővárosi sportéletet. Több tízezer néző ismerkedett a testedzés különböző formáival, maguk a sportolók pedig végre korszerű pályán, addig nem tapasztalt érdeklődés mellett gyakorolhatták magukat. Egyre nőtt azoknak a tábora, akik úgy gondolták, hogy az új versenyteret életben kellene tartani.

A Magyar Kerékpáros Szövetség (MKSZ) szeptember elején levélben tudakozódott a főváros tanácsánál, hogy vajon az eredetileg október 31. után lebontásra ítélt építmények a helyükön maradhatnak-e. Mivel a terület beépítése egyelőre nem volt tervbe véve, más megfelelő sportterület pedig nem akadt Budapesten (az 1896. márciusi olimpiai válogatók például a ludovikások kezdetleges Orczy-kertbeli pályáján zajlottak), mutatkozott némi esély arra, hogy a tanács engedélyezi a pálya fennmaradását, annál is inkább, mivel több vidéki város már rendelkezett velodrommal. Az MKSZ kérte a terület átengedését, felajánlva egyben, hogy azt a főváros természetesen továbbra is igénybe veheti sportcélokra. A tanács azonban nemigen rokonszenvezett az ötlettel, ezért több kerékpáros egyesület, valamint a MAC, az MTK és a Magyar Úszó Egyesület (MÚE) néhány hét múlva kérvényezte, hogy a pálya bontásának elrendelését a tanács egy hónapig hagyja függőben.¹⁰ Ugyanekkor Berzeviczy Albert, az Országos Testnevelési és Sport Bizottság elnöke október 12-re az összes fővárosi sportegyesületet értekezletre hívta, „mely értekezlet célja a versenytér fenntartása érdekében megteendő lépések illetve intézkedések megvitatása lesz.”¹¹ E tanácskozásokon a sportvezérek egységesen álltak ki a pálya megőrzése mellett, s megállapították, hogy a telep nem csupán versenyek és edzések, hanem ünnepélyek helyszíne is lehet, sőt pl. jégpálya építésével tovább bővíthető. Az értekezletek nem voltak mentesek némi belső presztízsharcotól, a sportférfiak azonban gyorsan felismerték érdekeik azonosságát és – immár az 1897 elején megalakult Budapesti Torna- és Sport-Egyletek Versenypálya Szövetsége égisze alatt – fenntartották igényüket a Millenáris versenypályára.

E terveknek azonban ellenzéke is támadt. A versenypálya szomszédságában lakók, tudomást szerezvén a sportegyesületek kampányáról, novembertől egyre erőteljesebben sürgették a pálya lebontását a fővárosi hatóságoknál. Hivatkoztak a versenyek iránti csekély érdeklődésre, a terület üdülőövezetté alakítását érintő elképzelésekre, és valóságos ostromot intéztek a szerintük a hitvány küllemű és tűzveszéllyel fenyegető tribünök ellen. Az ostromba fatákolmányok elcsúfítják a környéket – írták – és „kivált téli időben bizonyára attól kell tartani, hogy csavargók laktanyájává lesznek”. A főváros tanácsának műszaki osztálya szintén a bontást sürgette, a közgyűlés azonban először egyhavi haladékot adott, majd többhónapos aktatologatás után három évre (1897. július 1-től 1900. június végéig) átadta a telepet a versenypálya-szövetségnek. A határozatban kikötötték, hogy a pályát szükség esetén feltétel nélkül át kell engedni a fővárosi rendezvények céljára, s a közgyűlés fenntartotta magának az indoklás nélküli felmondás jogát is.¹²

10 A Magyar Kerékpáros Szövetség levele a főváros tanácsához. 1896. szeptember 7. Budapest Főváros Levéltára (=BFL), Tanácsi Ügyosztályok központi irattára (=1407 b), 37.195/1896. sz. Sportegyesületek beadványa a főváros tanácsához. 1896. október 10. BFL 1407 b, 43.625/1896. sz.

11 *Sport-Világ*, 1896. 10. 11., 10. 18., 10. 25.

12 Táborszky Ottó és érdektársai levele a Tanácshoz. 1896. december 15. BFL 1407 b, 515.251/1896. sz. Közgyűlés 1897: 273. és 994. sz.

A Millenáris ezzel elkerülte a felszámolást, lelátóit azonban időközben elhordták, s az üresen tátongó pálya meglehetősen vigasztalan képet nyújtott. A sportolók csak 1897 elején kezdtek visszaszállingózni – először az atléták, valamint az új hóbort: a labdarúgás képviselői. Ekkor már a fiatalok fővárosszerte kergették a labdát, s híre ment, hogy a MAC, a Ludovika Akadémia, a MÚE és a BTC is igazi futballcsapat alakítását tervezi. A BTC már ki is tűzte első szabadtéri edzését 1897. január 31-én délutánra – a Csömöri úti pályára. A február 8-i edzésen Iszer Károly tréner két teljes szereléssel lepte meg a játékosokat, május 9-én pedig már mintegy száz néző volt tanúja a klub piros-fehér és kék-fehér csapata közötti mérkőzésnek. Ahogy múltak a hónapok, sportvezetők, nézők és sportolók – a BTC-n kívül itt edzettek az MTK, a MÚE és a Műegyetemi Football Csapat (MFC) labdarúgói is – egyre türelmetlenebbül várták a telep újjáépítését.

AZ ÚJJÁPÍTETT PÁLYA

Csakhogy a felújításhoz szükséges pénz sehogyan sem akart összegyűlni. A sportegyletek által följánlott összeg fájdalmasan kevés volt, az építkezés ügye már-már veszni látszott. Iszer, a BTC „Tatája” ekkor nagyvonalú, és nem kis kockázattal járó gesztussal bankkölcsönt vett fel a versenypálya szövetség részére – fedezetül teljes személyes vagyonát kötötte le –, s 1897. szeptember 6-án értesítette a főváros tanácsát, hogy a pályán „Czipauer János fővárosi ácsmesterrel egy nézőtribünt óhajtunk építtetni”. A mellékelt terveket a tanács rokonszenvvel fogadta, a Fővárosi Közmunkák Tanácsa sem emelt kifogást, így az engedély hamarosan megérkezett.¹³

Szeptember közepén már ismét nagyüzem volt a Millenárison. A küzdőtér ugyan még nem volt teljesen kijavítva, de a sportolók így is jobban kedvelték a Tattersall¹⁴ homoktengerénél. A pálya fűvét és salakját javító, lelátókat ácsoló munkásokat nem zavarták sem a vidáman kapura lödöző focisták, sem az esti órákban megélnéklülő atlétikai élet. Szeptember 13-án aztán végre megtartották az első biciklis tréningnapot is. 19-én telt ház – 1400 néző – szurkolta végig a Budapesti Kerékpár (Bicycle) Egyesület (BKE) jubileumi pályaversenyét, a kiválasztottak pedig később a közeli Arany Sasban rendezett díszvacsorára is követték az ünneplőket.¹⁵

A megújult atlétikai pálya és a rekordidő alatt felépült tribün nagyszerű látványt nyújtott, az érdeklődés középpontjában azonban természetesen a helyreállított 500 méteres, aszfalt futófelületű kerékpárpálya állt, 7 méteres átlagos szélességével – ez a 124 méter hosszú, teljesen sík egyenesekben 8 méteresre nőtt –, 2,1 méterre emelt 34 méter sugarú fordulójával. A világszínvonalú pályára szívesen jöttek el a századforduló kiemelkedő kerekesei – a már említett Huet, Dépage, Fournier és Lurion, valamint a francia Max, az osztrák Heller és Reisinger állandó vendégek voltak –, akiknek

13 Iszer Károly levele a Tanácshoz. BFL 1407 b, 40.245/1897. sz. A terveket nem ismerjük.

14 A nagy lóvászárók e közkeletű elnevezése a 18. században élt angol kereskedő nevéből ered. A budapesti ügétópálya a Kerepesi úti lóvászártér telkének egy részén épült föl, s mintegy tovább örökölte a Tattersall nevet.

15 *Sport-Világ*, 1897. 09. 19., 09. 26.

csatáit a fedett tribünről és a szemközti földlelátóról összesen mintegy háromezer néző figyelhette (Borbély 1984: 39).

A kerékpárosok betonteknője az utolsó pillanatban készült el, az őszi hidegek beálltával rohamosan közeledett az évad vége. A sportkedvelők ezután futballmeccsekkel vigasztalhatták magukat: így azok a „szakférfiak, hölgyek, sporttársak és laikusok” is, akik lefizették az 50 krajcáros tribünjegyet vagy a 20 krajcáros állójegyet, hogy megnézzék, mint csap össze 1897. október 31-én a Millenáris „homokos lágy gypén” a nagyhírű Vienna Cricket and Football Club és a BTC. A sportközvélemény nagy várakozással nézett az első hivatalos klubközi mérkőzés elé. A *Sport–Világ* beharangozó cikkében általában dicsérte a magyar játékosokat – a minden poszton otthonos angol Arthur Yolland mellett Ray Ferenc „fürgé és találékony”, Hajós Alfréd „nagyon hasznavehető középcsatár”, Lindner Ernőt „elszántság, fáradhatatlanság és jó szemmérték jellemzi”, míg Thomas Ashton „jó rúgásaival, Ramaszéder [István] kitűnő futásával egészíti az első sor játékát” –, de a józanabbak azért a Cricketterek győzelmét jósolták.¹⁶

Az első nyilvános magyarországi futballmeccs minden tekintetben megfelelt a várakozásoknak. A több mint kétezer néző, kiknek zöme cilinderrel a fején, látcsóval a kézben érkezett, tapssal fogadta a Vienna kék-feketébe és a BTC kék-fehérbe öltözött játékosait (Hajós 1956: 91–92). Senkit sem zavart, hogy a kapukon nem volt háló, sem az, hogy a távolugró-gödör homokja a pályán belülre került. S amikor délután 3 órakor „Guttman Alfréd [...] Ray kapitányhoz hajtotta a labdát”, a hazai labdarúgó-sport is elindult útjára. A mérkőzés kimenetele nem volt kétséges – a Viennában nyolc angol játszott, a BTC-ben csak kettő, a többiek nem sokat értettek a játékhoz –, a 2:0-ás vereség azonban egyáltalán nem volt megalázó. A közönség pedig igazán remekül szórakozott: igaz, nem lévén szakértő, a félidőnként esett egy–egy gólon kívül egyelőre leginkább a roboasztus magyar védők ötletes birkózófogásait élvezte.¹⁷

1898. január 1-én a BTC, a MUE és az MFC házi mérkőzéssel köszöntötte az újévet, majd február elején megtartották az első hazai klubközi mérkőzéseket: az önhitt BTC először csak második számú csapatát küldte harcba a műegyetemiék ellen, s 5:0-ra ki is kapott, amit az első csapat hamarosan megtorolt, 3:0 arányban legyőzven a „technikusokat”. Ekkorra már több fővárosi együttes is működött: az említettekén kívül a MAC, a Budai Football Csapat és a Budapesti (Budai) Torna Egylet is tartott fenn futballcsapatot.

Magyar futballistáknak ez idő tájt nemigen termelt babér a külföldi – általában osztrák – csapatok ellen. Amikor azonban 1899 februárjában az MFC a Millenáris háromezer nézője előtt végre 3:0-ra legyőzte a bécsi Victoriát, s ezzel kivívta a magyar labdarúgó-sport első nemzetközi győzelmét, a többiek becsvágya is megnőtt. 1900. április 16-án, Húsvét hétfőjén, a BTC a félelmetes hírű prágai Slaviát látta vendégül a Millenárison hétezer néző előtt, s 3:1-es vereségével éppenséggel nem vallott szégyent. Külö-

¹⁶ *Sport–Világ*, 1897. 10. 31. Yolland nemrégiben érkezett Budapestre, ahol nyelvtanárként, majd egyetemi oktatóként működött. Ashton szintén Budapesten élő brit állampolgár volt, Guttman Alfréd, az athéni olimpia kétszeres úszóbajnoka pedig ekkoriban már egyre gyakrabban szerepelt választott néven: Hajósként.

¹⁷ *Sport–Világ*, 1897. 11. 07.

nösen ha számításba vesszük, hogy a BTC gimnazista kapusa, Ponory, az iskolásokat a versenysporttól eltoltó szabályokat kikerülendő, amellet, hogy álneven játszott, a kapuvédéshez kevésbé alkalmas álszakállt és műbajuszt volt kénytelen ragasztani.¹⁸

S hogy e bohém ifjak a legkülönb kunsztokra is képesek voltak a sport kedvéért, bizonyítja az az eset, amikor az új évszázad köszöntésére 1900 „Sylvester éjjelén jókedvűen kimentek a millenniumi pályára és éjfél előtt néhány perczzel játékhoz fogtak és játszottak addig, míg tartott az éjféli harangzó”. A havas talaj, a sűrű hóesés, „a víg hangulat és a homály” a csatárok kezére játszott: noha a mérkőzés csak néhány percig tartott, az eredmény 3:3 lett. A 20. század első gólját pedig alkalmasint magyar futbalista: Faubel Gusztáv lőtte.¹⁹

Időközben az immár rövidebb néven szereplő Budapesti Versenypálya Szövetség újabb hat esztendőre (1906. június végéig) megszerezte a pálya ingyen bérletét, és továbbra is csak a földesúri jog elismeréseként kellett évente egy darab 20 koronás aranyat lefizetnie. Időközben a Millenáris több új épülettel is gazdagodott. Az első, utóbb „B” tribünnek nevezett lelátó mellé 1901 késő tavaszán felépült az „A” tribün is. Mindkét 40x12 méteres, téglalapfalú, favázás szerkezetű lelátót fenyőfa oszlopon nyugvó kátránypapír fedél borította, az alsó szinten pedig öltöző, iroda és illemhelyek álltak. Ugyanekkor készült el a telepet körülvevő deszkakerítés is. 1902 őszén felépült a vendéglő, majd a rákövetkező tavaszon a hamarosan nagy forgalmat lebonyolító tekepálya. A főtribünökkel átellenes oldal állóhelyét 1904 nyarán felújították, az 55x7 méteres, immár szintén fedett nézőtér deszkafalat és hagyományos fenyőoszlopos-kátránypapíros tetőzetet kapott. (Mindezek a létesítmények a pályabérlő szövetségnek mintegy harmincötezer koronájába kerültek.) Az új szerződés előírta a futballpálya gyepesítését, továbbá azt is kimondta, hogy a tribünök olcsóbb és drágább helyei elkülönítendőek, s „a páholyok és egyéb drágább helyek a belépődíjakkal arányban álló kényelemmel és csinnal ruházandók fel”.²⁰

Pálya, csapatok, népszerűség és elszántság – minden együtt volt tehát ahhoz, hogy a labdarúgók versengése végre hivatalos keretet kapjon. És 1901. január 19-én tizenhárom klub valóban meg is alakította a Magyar Labdarúgók Szövetségét, amely azonnal kiírta a nemzeti bajnokságot. Az egyesületeket két osztályba sorolták, az elsőbe a BTC, a Budapesti Sport Club (BSC), az MFC, a MÚE, és egy új egyesület, a Ferencvárosi Torna Club (FTC) került.

A bajnokság nyitómérkőzését a BTC és a BSC játszotta február 10-én. A nagy hideg miatt csak az olcsó helyek teltek meg, de itt legalább egymást is melegítette a közönség. Délután háromkor a BSC végezhetette el a kezdőrúgást, ám az első bajnoki gólt a BTC-s Ray Ferenc lőtte. Rayék végig fölényben játszottak, végül 4:0-ra nyertek, és bár az ellenfél olykor ügyesen szőtte támadásait, a sportriporter kritikusan állapította meg, hogy a BSC játékosai „a kapu közelében [...] fejüket vesztik és a legszebb alkalmakat elszalasztják.”²¹ A BTC a bajnokságot pontvesztés nélkül nyerte, a futball

18 *Esti Budapest*, 1954. 04. 15.

19 *Sport-Világ*, 1901. 01. 05.

20 Közgyűlés 1901: 451. sz. A Millenáris sporttelepen lévő felépítmények és egyéb tárgyak értékelvétele. 1914. március. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz sz. n.

21 *Sport-Világ*, 1901. 02. 15.

pedig – jóllehet már ebben az időben is napirenden voltak a hangulatot keserítő torzsalkodások és óvások – végérvényesen a legnépszerűbb sportággá vált.

Mindenki tisztában volt persze azzal, hogy akad még tanulnivaló bőségesen, ezért is hívták meg a húsvéti ünnepek idejére az angol liga két jó nevű csapatát: a Richmond Athletic and Football Clubot és a Surrey Wandererst. A magyar játékosok elszántan készültek az angolok vendégjátékára – a válogató bizottság még előzetes felmérő meccset is tartott –, majd 1901. április 11–13. között három mérkőzésen tisztelettudóan leckét vettek a futball feltalálótól. A BTC, az MFC és a MÜE válogatottjai először a Richmond, majd kétszer a Surrey csapatától kaptak ki a „magyar footballsport nagyhetében”. Jóllehet a válogatott nem keltett csalódást, a könyörtelen szakíró azért feljegyezte, hogy a csatárok a kapu előtt „teljesen rendszertelenül és fejvesztetten játszanak”.²²

EGY DICCSŐSÉGES ÉVTIZED

Nem sokat kellett várni az országok közötti mérkőzésekre sem. Néhány városok közötti „rambler” (utazó, kiránduló) találkozó és a Bécsben lejátszott és 5:0-ás vereséggel végződött első hivatalos nemzetközi válogatott meccs után a magyar közönség a nagy győzelem reményében várta Csehország csapatát 1903. április 5-re a Csömöri útra. És valóban: mindössze néhány percet kellett várni, hogy megszülessen a magyar foci történetének első válogatott gólja: ezt Sipos kapus lőtte – egyelőre még a saját hálójába. Aztán a ferencvárosi balszélső, Borbás Gáspár belőtte az első „igazit” is, majd a második féldőben a BTC-s Minder megszerezte a győztes gólt.

De nem csupán futballisták csalogatták a közönséget a Millenárisra. Voltak itt atlétikai versenyek szép számmal – itt rendezték például 1897-ben az első országos bajnokságot –, és továbbra is rendszeresen megtartották a hagyományos pünkösdi iskolai tornaünnepélyeket. Az 1899. júniusi játékokon ezerháromszáz diák vett részt, a műsorban szertorna, majd különféle versenyek és bemutatók szerepeltek, végül pedig labdajátékok: pl. „a budai körméta, nagyméta, sintérméta, lapdahajszó, lapdakergető, a határrugó, valamint rugdaló és füleslapda játéka. [...] Egyéb játékok közül különösen mulatságosak voltak a kötekedő és tolvajüző névre hallgató futójátékok.”²³

Az 1901. május 24–25-i tornaversenyre már csak „hatványozott protekcióval” lehetett helyet kapni. A négyezer tornász hatalmas közönség előtt bemutatott szabadgyakorlatának oly nagy sikere volt, s „a közönség annyira el volt ragadtatva, hogy megismétlésüket kívánta és József kir. herczeg óhajtására a tornászsereg a legtökéletesebb pontossággal bemutatta a szebb összetételeket”. Játékversenyek következtek ezután, melyben a hetven intézet diákjai nagy tetszés mellett mérték össze tudásukat. Ugyancsak az országos tornaverseny adta 1903. május 31-én a Magyarországi Torna Egyletek Szövetsége zászlószentelő ünnepségének kulisszáit, ahol a zászlóanya tisztét Augusztia főhercegnő vállalta. Az 1905. május végi bemutatóra ismét több mint négyezer diák sereglett össze a Millenárisra, s a tornaverseny a következő években is mindig nagy eseménynek számított.²⁴

²² *Sport-Világ*, 1901. 04. 14.

²³ *Herkules*, 1899. 07. 15.

²⁴ *Vasárnapi Újság*, 1899. 07. 02., 1903. 06. 07., *Athenaeum*, 1901: 90–91.

A kerékpárversenyek a századvégen már igen tekintélyes számú érdeklődőt vonzottak. Az egy- és többülékes gépek vezetéses-, tételőny- és sprintversenyein kívül olykor kerékpárpóló-mecceket is rendeztek a Millenárison. Az első számú kedvenc továbbra is a verhetetlen Gerger volt, akit már megjelenésekor nagy tapsal köszöntött a közönség. Gerger rendre igazolta is klasszisát, s az akkoriban divatos „embervezetéses” – többnyire kvadrupletek (négyülékes kerékpárok) szélárnyékában futott – versenyeket éveken át főlényesen nyerte. Mellette Rottenbiller, Wiegand, valamint Papp Ferenc és Kessler Albert képviselte a legmagasabb szinten a hazai pályasportot. A lapok tudósításáiban állandóan ott szerepeltek a versenyeredmények, a képes magazinok pedig szívesen közöltek képeket a futamokról.

Mégis, az egyre nagyobb népszerűségnek örvendő kerékpárosság 1899-ben csaknem halálos dőfést kapott. Egy fővárosi rendelet évi ötforintos adót vetett ki minden bicikli után, ami számottevő bevételt nem hozott ugyan a kincstárnak, a biciklizést azonban alaposan visszavetette: a MAC és a BTC szakosztálya időlegesen megszűnt, a pályasport haldoklott, a szövetség passzivitásba vonult, s az egyesületeknek maguknak kellett versenyeket megrendezniük. (1903-ban például az Aquila, a BTC, a Condor, a Csillag, az Edison, a Hunnia, a Jóbarát, az MTK, a Nemzeti, a Vándorkedv és más egyesületek rendeztek versenyt a pályán.) Ráadásul éppen ekkoriban volt felfutóban a futball, ami sok nézőt – és persze bevételt – vont el a kerékpárversenyektől. A századelő pangásának országszerte számos pálya esett áldozatul: a valaha közel két tucatnyi velodrom közül 1905 végére már csak a Millenáris volt üzemképes (Szittyá 1942: 106).

A hatóságok lassan felismerték a helyzet tarthatatlanságát, s a fővárosi közgyűlés 1911 elején eltörölte a kerékpáradót. Ekkora már egyébként is kezdett magához térni a kerékpársport. A körülbelül 1905-ig tartó hanyatlást több szerencsés egyéni kezdeményezés állította meg. Először Wiegand rendezett fogadásos versenyeket a Millenárison – ez már önmagában is nagyban fokozta az érdeklődést –, majd hamarosan új spektakulum segített visszahódítani a hűtlen közönséget. A motorvezetéses versenyeket Posszert János hozta be Magyarországra 1902-ben, s pár év múlva a Millenárisra is bedübörögtek a lángcsóvákat lövellő, behemót „steherek”. Az új versenyág eleinte csak konkurált a repülőversenyekkel, majd jócskán háttérbe is szorította a „flyereket” (Borbély 1984: 42, Szittyá 1942: 106).

Az 1906. évi kerékpáros versenyszezon valódi szenzációval kezdődött: június 17-én a fekete bőrű „villámmember”, Woody Headspeth is rajthoz állt, és két számában kényelmesen leiskolázta a mezőnyt. Ugyanekkor mélyütés érte a Millenárisra csak nemrégiben beköszönt motorvezetéses szakágat, mivel az 1912. december 31-ig szóló újabb bérleti szerződés feltételül a főváros közgyűlése a motoros edzések és versenyek haldéktalan beszüntetését szabta. A tiltás ellenére megtartott motoros tréningek ellen 1907. nyár elején több lakossági panasz is érkezett, s mivel a vádat a helyszíni szemle igazolta, a stehereknek a szerződés felbontásának terhe mellett távozniuk kellett a pályáról. A motorosok kiebrudalása sokat ártott a biciklisport népszerűségének, Posszert és csapata azonban a Monarchia más tartományaiban – ahol a fogadási üzletágban több pénz forgott, s úgy látszik a környéken lakókat is kevésbé zavarta a zaj – kiválóan megtalálta a számítását.²⁵

25 Közgyűlés 1906: 1148. sz. Székesfővárosi tanácsi határozat kiadása. 1907. július 1. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz 149.870/1907–VI. sz.

1907. október 27-én tizedik születésnapját ülte a magyar futball, de az ünnepség nem sikerült valami fényesen. Minden azzal kezdődött, hogy a Cricketterek az MLSZ büntetőbojkottja miatt nem jöhettek Magyarországra, így a tíz év előtti meccset nem lehetett megismételni; ehelyett a BTC a Vienna FC-t fogadta. A nyirkos idő miatt ráadásul csak ötezer néző gyűlt össze, s miután Kárpáthy Béla a szövetség elnöke elvégezte a kezdőrúgást, régen látott gyöngye játék fejlődött ki a két csapat között. A második félidő tetszetősebb futballt hozott ugyan, de nem elég, hogy a gólhelyzeteit sorra elpuskázó BTC éppen csak kiharcolta a döntetlent, a késői kezdés miatt a meccs majdnem sötétben fejeződött be.

Az ügyetlenül végződött születésnap azért nem szegte kedvét a rajongóknak, és november 3-án ismét jókora közönség – s első ízben filmkamera – jelent meg a magyar-osztrákon. Az MLSZ a látványosság kedvéért még egy csapat postagalambot is hozatott, hogy azok az eredmény hírért alkalmas időben megvigyék több európai fővárosba. A hatezer néző nagy meglepedésére a mérkőzés végén felbocsátott hírnökök a magyar csapat 4:1-es diadaláról szóló jelentéssel keltek útra.²⁶ 1908. április 5-én újabb szép győzelem született a Millenárison. Az először telt ház – mintegy nyolcezer néző – előtt játszó válogatott Csehországot győzte le 5:2-re. A nézőszám később tovább nőtt: 1909 Pünkösdjén három nap alatt három meccset játszott a magyar együttes – összesen már több mint 30 ezer néző előtt.

A labdarúgók tehát egyre több nézőt vittek a Millenárisra, s ez nézeteltéréseket váltott ki a Budapesti Versenypálya Szövetség (BVSZ) berkein belül. Mivel minden tagegyesület a még mindig legnagyobb befogadóképességű, s így a legnagyobb bevételt ígérő Millenáris versenypályát akarta megszerezni rendezvényei számára, a versenynaptár elkészítésekor nemegyszer éles vita kerekedett. A futballmeccsek már a század első éveiben komoly jövedelmet hoztak, olyannyira, hogy például a BTC az 1903-as bajnokságban nem is akart elindulni, mert az akadályozta nagy bevétellel kecsegtető külföldi mérkőzéseinek lejátszásában. (1905-ben azután, részben a többi egyesület ellenséges magatartása miatt, valóban távolmaradt a küzdelmektől.) Eleinte nem voltak túl nagyok az ellentétek, mert az amúgy is halódó biciklisport magától visszavonult, néhány év múlva azonban nagy versenyfutás kezdődött az újra erőre kapó kerékpáros egyesületek és a vezető futballklubok között. Csakhogy a szövetségen belül a szavazatok túlnyomó többségével továbbra is a BTC, az MTK és a patinás kerékpáros klubok rendelkeztek, amit különösen az új sikercsapat, az FTC sérelmezett. A klub egyenlő szavazati jogot követelt a BVSZ minden tagja számára, s ehhez 1906 tavaszán a főváros tanácsának közbenjárását kérte. Iszerék viszont azt nehezményezték, hogy a csak 1901-ben csatlakozott, így a kezdeti kockázatból részt nem vállaló új tagok át akarják venni a hatalmat. A szövetség alapszabálya nem változott, a törésvonalak azonban egyre inkább láthatóvá váltak.²⁷

Nem voltak elégedettek a kerékpárklubok sem. Fodor Ferenc, a Vándorkedv KE elnöke azon kesergett, hogy júniusban még szinte lehetetlen a focistáktól kikönyörögni a pályát, július–augusztusban viszont a közönség már nyaral. A kevés betévedő

²⁶ *Pesti Napló*, 1907. 10. 29., *Sport-Világ*, 1907. 11. 03.

²⁷ Az FTC levele a főváros tanácsához. 1906. április 7. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz 91.966/1906–IV. sz. A BVSZ levele a főváros tanácsához. 1906. június 5. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz sz. n.

néző csak „az ürességtől tátongó pályát, a rendezők megnyúlt arcát” látja, mert a rendezés 4–600 koronás költségeinek csupán a fele jön vissza a bevételből.²⁸ Néhány, az MKSZ-t tehetetlenséggel vádoló versenyző még ellenszövetséget is alapított és, a Millenárist elhagyva, a mai Móricz Zsigmond körtér területén fapályát építtetett, amit azonban 1912-es felozlásuk után lebontottak (Borbély 1984: 43).

A pályabérlők gondoljai szerencsére nem zavarták meg a válogatott labdarúgók hazai sikersorozatát. A nemzeti tizenegy 1909. november 7-én ismét Ausztriát fogadta. A magyar csapat játékával rászorgált a győzelemre, az osztrákokkal szimpatizáló német játékvezető azonban döntetlenre mentette a mérkőzést. A lapok még napok múltán is fortyogtak a dühtől, és mindennek elmondták a bírót: e „kómikus alak a nagy potrohával, az X sugár által meghíletett lábaival [...] tudása miatt bátran odahaza maradhatott volna”, ráadásul „eltagadhatatlanul pártos volt” – gorombáskodott a *Nemzeti Sport*. A tudósító ugyanakkor éppen csak atyailag korholta a „kissé éretlen” nézősereget, fölidézővén a pillanatot, mikor „a jó ázsiai publikum” felháborodásában megrohanta és alaposan elpüfölte a bírót. Az egészben csak azt tartotta aggályosnak, hogy „a szerencsétlen sörös hordó dagadt képpel haza rohan és tolvajt kiált” – és rossz hírünket költi.²⁹

A „Mili”, ahogy ekkoriban már kedvesen nevezték, ezt követően nem sokáig adott otthont a válogatott mérkőzéseinek. A BVSZ belviszállyainak logikus következményeként lassan felépültek a nagyobb nézőterű klubpályák – az FTC, az Újpesti Torna Egyesület (UTE), az MTK, a Postás és az óbudaiak stadionja, aztán sorban a többi –, és a Thököly úti³⁰ sporttelep kezdett veszíteni jelentőségéből. Az 1911-ben némelyek által már csak „agg Millenárisként” emlegetett pálya azonban még egyszer parádés délutánnal kápráztatta el a nézősereget. 1911. október 29-én vasárnap utolsó mérkőzését játszotta itt a válogatott, s mintha csak megérezte volna, hogy már sosem tér vissza ide, pazar teljesítménnyel búcsúzott. Az ellenfél az a svájci tizenegy volt, amely az év elején gyengébb összeállításban Zürichben 2:0-ra legyőzte a magyarokat. A találkozóra addig soha nem látott tömeg, tizenötezer néző ment el. „Túlzsúfolt tribünök, emberfalanx a korzón, hatalmas embergyűrű a pálya körül, végig ahová nézünk ember-ember hátán” – emlékezett a tudósító. A meccs csak három órakor kezdődött, de a bejáratnál már délben hatalmas áradat tolongott. A mérkőzés kezdete előtt azonban „felbomlott minden rend. A pálya nagy kapuját betörte a tömeg, elsöpörte a jegyszédőket, rendezőket és vad rohamban zúdult a fenntartott hely közönségének nyakába.” A vörös bársony plüssel keretezett páholyok urai hasztalan tiltakoztak, tűrniük kellett a méltatlanságot. A játék azután mindenért kárpótlást nyújtott, a 9:0-ás végeredmény a válogatott addigi legnagyobb arányú győzelmét jelezte. A tömeg gyönyörűségében a hatgólos Schlosser Imrét és Bíró Gyulát, a mezőny legjobbját, vállon vitte az öltözőbe.³¹

És talán éppen a nagy siker és az ünneplő tömeg vitte el a Millenárisról a válogatott meccseket. A futball egyszerűen kinőtte a pályát, amit az is bizonyított, hogy egy

²⁸ *Sport-Világ*, 1909. 01. 23.

²⁹ *Nemzeti Sport*, 1909. 11. 13.

³⁰ A Csömöri út e szakasza 1906-tól Thököly Imre nevét viselte, amikor az egykori erdélyi fejedelem hamvait Budapesten át Kassára szállították.

³¹ *Sportművelés*, 1911. 10. 30.

héttel később az Ausztria elleni mérkőzésre már huszonegyezer néző ment ki – az FTC ez évben kibővített Üllői úti pályájára. Ezután itt és az MTK Hungária úti pályáján játszották a hazai válogatott meccseket egészen a második világháború végéig.

A Millenáris az addig lejátszott – és utólag hivatalosnak elismert – tizenkilenc hazai válogatott meccsből tizennyolcnak volt a házigazdája. (Egyszer a MAC margitszigeti pályája volt a helyszín.) Eleinte néhány száz fős, később nemegyszer tízezer körüli nézősereg gyűlt össze egy-egy játéknapon, s a pálya igazi otthona lett a válogatottnak. E mérkőzéseken Magyarország csapata tízszer győzött, ötször döntetlenül játszott, és csak az akkor toronymagasan világhelső angoloktól szenvedett – háromszor is – vereséget.

A MILLENÁRIS A FŐVÁROS KEZELÉSÉBEN

A nagy idők tovatűnni látszottak. Újból és újból feléledt a hír, hogy a szomszédos galopp-pálya elköltözésével a Millenárist is felszámolják. 1912 őszén a BVSZ nevében Iszer Károly levélben tiltakozott a főváros tanácsánál a terv ellen. Iszer rövid áttekintést adott a pálya történetéről s a hazai sport felvirágoztatásában betöltött szerepéről: a Millenáris – írta – „Sokmindennek kútforrása lön. Felébresztette az ifjúságban a szabadtéri játékok iránti kedvet, a nagyközönségben pedig azt a soha nem remélt érdeklődést, mellyel ma az egészséges embersport iránt viselkedik.” A telepet ráadásul folyamatosan korszerűsítették: 1909-ben újabb, 40x10 méteres fedetlen emelvény épült, valamint egy 168 m² alapterületű szétszedhető tribün a kerékpáros pálya fordulójában, elkészült a nézőteret a betonteknőtől elválasztó léckerítés és a 33x11,8 méteres beton úszómedence a Földtani Intézet felőli oldalon, összesen mintegy tizenötezer koronás költséggel. A 95–180 cm mélységű, vezetékes vízzel töltött uszodában a világháború előtt versenyeket is tartottak.³²

Budapest törvényhatósága méltányolta ezeket az érdemeket, s 1915 végéig meghosszabbította a bérleti szerződést, de új feltételként szabta, hogy a fővárosi községi iskolák hétköznapi délután a pályát ingyen használhassák s versenyeket is rendezhessenek rajta. A közgyűlési határozat azt is leszögezte, hogy a terminus lejártával a Millenárist sportcélokra nem adják bérbe.³³ Pedig a pályán éppen ekkor a Gerger óta a legmagasabb színvonalat képviselő kerekesek hajtottak. Bihary József, majd Vass Antal pályakerékpáros a nemzetközi mezőnyben is megállta a helyét, Vass pedig Havasi Sándorral a magyar kerékpársport egyik legnagyobb sikerét mutatta föl az 1913-as berlini világbajnokság tandemszámában elért harmadik helyezéssel. A Millenárisról persze a kemény versenyek idején sem hiányozhattak a szórakoztató produkciók: a Fővárosi Kerékpár Egylet 1913. júniusi meetingjén például az MTK-s Kuczián Ist-

32 A BVSZ levele a Tanácshoz. 1912. november 28. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz 149.794/1912. sz. A Millenáris sporttelepen lévő felépítmények és egyéb tárgyak értékelvétele. 1914. március. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz sz. n.

33 *Sport hírlap*, 1913. 05. 12. Közgyűlés 1913: 394. sz. Ilosvay Gusztáv kultuszállamtitkár 1914 nyarán felkérte a fővárost, hogy a Nemzeti Stadion felépüléséig tartsa fenn a pályabérleti szerződést, mert Budapesten nincs más megfelelő versenypálya. Lásd Ilosvay Gusztáv államtitkár leirata a fővárosi közönségéhez. 1914. június 30. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz 88.811/1896. sz.

ván műkerékpáros tartott előadást, s a „jól sikerült mutatványok nagy tetszést arattak.”³⁴

1913 októberében megalakult a „Budapest” Sportegyesület (BSE), a főváros közigazgatási, közoktatási és üzemi alkalmazottainak egylete, melynek első szakosztályai a labdarúgás, a torna, a tenisz és az atlétika előmozdítását szolgálták. 1914 tavaszán a BSE heti két edzésnapot kapott futballistái és az atlétái részére a Millenárison, s alkalmanként az uszodát is használhatta. Egy ilyen júniusi délutánon csapott össze a Milin a fővárosi törvényhatóság kebeléből verbuvált Kövérek és a Soványak gárdája. A komótosan gurigázó Kövéreknél olyan potentátok léptek pályára, mint Malaky Mihály és Szendy Károly tanácsnok, a későbbi polgármester. A Soványak futósabb stílusa ezúttal nem érvényesült, általános föltűnést keltett viszont a csapat néhány tagjának – a játékban egyébként inkább zavaró – különleges arcszörzete: pl. az aszkétaforma Hessky Ferenc pompázatos szakálla és Uhmán István vasvilla bajusza. A díjul felajánlott hordó sört a 2:1 arányban győztes Kövérek elosztogatták a jelenlévők között. A játékvezető nevét sajnos nem jegyezte fel a krónika, jöllehet az összes pályára lépő közül ő viselte a legnagyobb pocakot (Máriásy 1941: 82–83).

A háború előtt még egyszer fellendült a kerékpársport. Vasárnaponként felváltva rendeztek országúti és pályaversenyeket, így a legjobbak mindkét kategóriában rajt-hoz álltak, s a népes mezőnyök ismét szépszámu közönséget vonzottak a Millenárisra. A budapesti városházán azonban nem szándékozták meghosszabbítani a bérletet, a BVSZ pedig, mely az utóbbi években csak veszteséget termelt, a csődöt elkerülendő, örömelemondott bérleti jogáról. A főváros 1915 áprilisában 16 500 koronáért váltotta vissza a pályát, és ezzel a „Székesfővárosi Millenáris Sporttelep” rövidesen a BSE, valamint a budapesti közép- és polgári iskolák hivatalos sport- és játszóttere lett. (Rajtuk kívül itt edzett még a BTC és, egy régebbi bérlet jogán, a Munkás Testedző Egyesület is. E kényszerű társbérlet olykor feszültséget teremtett: a BTC focistái egy alkalommal például egyszerűen lezavarták a pályáról a főreálosok bajnoki csapatait.)³⁵

Az új gazda azonnal felmérte a telep állapotát, s elrendelte az iskolások és egyéb fürdőzők előtt mielőbb megnyitandó medence felújítását, vizének hetente kétszeri cserélését. Ugyancsak sürgető volt a két főtribün alapjainak és tetőzetének kijavítása, valamint a tekepálya és a két teniszpálya helyreállítása. A munkálatok késedelem nélkül meg is indultak s az uszodához már a nyár folyamán félszáz új fürdőkabin épült. 1916 őszén lebontották az egyik kistribünt, s időszerű lett a roskatag „A” és „B” lelátó helyreállítása is. Közbeszólt azonban a háború, s az építkezések egy időre lekerültek a napirendről.³⁶

A pálya ekkoriban még éppen csak belépett a felnőttkorba, de már ekkor a legnagyobb hagyományokkal rendelkező budapesti versenytér volt. Játszottak itt a legnevesebb brit profi csapatok: a Southampton, a Tottenham, a Woolwich és a Celtic, az amatőrök sorából pedig a Richmond, a Civil Service, az Oxford és a Cambridge. A

34 *Sporthírlap*, 1913. 06. 23.

35 Cserjési Károly testnevelő levele a fővárosi tanácsi VII. ügyosztályához. 1916. augusztus 10. BFL 1407 b, 76.395/1916. sz.

36 A Millenáris Sporttelep Intéző Bizottságának határozatai. 1915. május 1. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz sz. n.

Millenáris szinte a közönség „zarándokló helyévé” vált, egészen addig, amíg a felépült új egyesületi pályák a szurkolók jó részét el nem vitték. A háború első éveiben már-már a lebontás réme fenyegette – az ide szánt villanegyed részére papíron már fel is parcel-lázták –, a beállt pályaépítési bessz azonban megmentette a Milit.

Huszonöt éves fennállását végre megújult külsővel ünnepelhette a Millenáris. Az 1921. február 6-i BTC–BSE házi rangadón a labdarúgó- és az atlétikai pálya egyaránt „kitűnő kondícióban” volt, a remek új gyep pedig feledtette a pálya „tradicionális porfelhőit”. A sporttelep körül új betonkerítés húzódott, s ismét büszkén feszítettek a „teljesen jó állapotba hozott tribünök”. A korszerűsítésből hátravolt még a kerékpáros pálya, az öltözők és az uszoda átépítése, de a rossz gazdasági viszonyok és az elszabaduló infláció miatt ez egyre késett.³⁷

Pedig jó szándékban igazán nem volt hiány. Amikor a Magyar Kerékpáros Szövetség szeptemberben a tanácsnál felpanaszolta, hogy a fordulók immár veszélyesen alacsonyok, és a pályatest „borítása rengeteg módon rontja (sportnyelven »eszi«) a kerékpárgummikat”, a főváros két szakemberét németországi tanulmányútra küldte, a modern kerékpárpályák megvizsgálására. A szakértők komoly nehézségek árán – az egyik berlini pályán mérés közben például karamboloztak egy tréningező kerekessel – nyolc pályát vizsgáltak meg. A legjobbnak és egyben követendő példának a drezdai velodromot találták. A néhány „abnormális” mutatóval rendelkező Millenáris átépítéséhez az ideális mintát a két szakember beszámolója szerint egy 400 (esetleg 500) méteres, betonépítésű, a fordulókban vasbeton szerkezetű, 82 km-es motorsebességre méretezett fordulókkal épített, egyenesek nélküli ovális pálya adta volna.³⁸ Több terv is készült, majd 1922 tavaszán a közgyűlés úgy döntött, hogy a „Millenáris Sporttelep és Iskola Játsszótér” kerékpárpályáját vasbeton szerkezettel újjáépítik. Először 1,6 millió koronát, majd újabb 2,8 milliót, 1922 őszén további 18 millió koronát szavaztak meg a korszerűsítésre, de a fokozódó infláció miatt ebből még a következő évben is csak a kisebb javításokra futotta.³⁹

Nagy kár volt ezért a huzavonáért, mert noha a háború tragikusan megritkította a kerékpárosok sorait – a „nézősportok” közül csak a futball tartotta magát úgy-ahogy –, versenyeket alig-alig rendeztek és a sportág évekig csak vegetált, a húszas évek legelején a biciklizés ismét lábra kapott. 1921 augusztusában a hagyományos pompával rendezték meg a kerékpáros virágkorzót, melyről Budapest legöregebb kerekese, a hetvenöt éves Mandl Menyhért sem hiányzott. A bicikli-szépségverseny első díját Julináczi Sebő lugaszerűen feldíszített gépe nyerte el, melynek feliratából –, „Él magyar, áll Buda még” – talán nem csak az irredenta dac, hanem az újjászülető kerékpársport bizakodása is sugárzott. Legalábbis erre vallott, hogy csakhamar Posszert is visszatért az „elaggott Millenárisra”, és motorvezetéses versenyeivel rövidesen stabil ötezres nézőszámot produkált. A tapasztalt pályabérlő annyira felbuzdult sikerén, hogy nem sokkal később már nyitott és fedett pályának keresett helyet Budapesten.

³⁷ *Sport hírlap*, 1921. 02. 03., 02. 14.

³⁸ Az MKSZ levele a Tanácshoz. 1921. szeptember 22. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz sz. n. Bencze István és Király Kálmán jelentése tanulmányútiukról. 1921. október 31. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz 130.771/1921–VII. sz.

³⁹ Közgyűlés 1922: 712. sz., 1923: 162., 1334. és 1492. sz. Székesfővárosi tanácsi határozat kiadása. 1922. október 14. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz 134.162/1922–VII. sz.

Ekkoriban röppent föl a hír, hogy Budapest tíz-tizenöt évre bérbé adná a pályát a korszerűsítést és világszínvonalú velodrom felépítését ígérő, tőkeerős befektetőknek, végül azonban a főváros maga vállalta a munkát, s lassan tovább foltozhatta az inkább generális átalakítást igénylő kerékpáros pályát.

A MILLENÁRIS NAGY FELÚJÍTÁSA

Kirchknopf Ferenc, az MKSZ energikus új elnöke, ekkortájt kezdett tapogatózni a nemzetközi szövetségnél egy budapesti világbajnokság rendezése felől. A visszajelzések biztatóak voltak, s az ÚTE vezetőségében, Posszert hathatós közreműködésével, hamarosan részvénytársaság alakult egy korszerű pálya megépítésére és üzemeltetésére. A munkálatok 1924 végén megindultak, s mire a derék fővárosi tanácsnokok észbe kaptak, már állt is a közel kétmilliárd korona költséggel készült új velodrom.

A megnyitást eredetileg április végére tervezték, majd ez május 10-re módosult, de a hideg idő és a szurokpreparátum lassú szikkadása egyre csak toltotta a határidőt. Június 20-ra végre az impregnált hosszanti fapallózat is elkészült, s a 450 méteres, 12–42°-os dőlésű, 100 km/óra fölötti sebességre tervezett fordulókkel épített pályát 25-én bemutathták a közönségnek. A gyorsabb újpesti pálya hamar átcsábította a legnagyobbakat: az október végéig tartó első idényben húsz versenyt rendeztek itt, míg a Millenárison csak négyet (Borbély 1984: 48, Kirchknopf 1925: 205–210). Mindez nem jelentett egyértelmű fejlődést a magyar pályasport számára, mivel a pályatulajdonos főleg a közkedvelt rövidtávú motorvezetéses futamokat favorizálta, a többi számot meglehetősen mostohán kezelte. A flyerek és az időfutam-versenyzők eredményei nem is igen javultak (Szittyá 1942: 109).

A világbajnokság ügye eközben fordulatosan alakult. Budapest eredetileg az 1927-es versenyekre pályázott, de annak rendezését Németország kapta. A következő évre Hollandiát jelölték ki, Magyarországnak így az 1929-es világbajnokság jutott. Csak-hogy a hollandok, akik 1928-ban olimpiát is rendeztek, nem akartak saját maguknak konkurenciát teremteni és lemondtak a kerékpárversenyről, amit viszont a magyarok örömmel átvettek. Vagyis csak átvettek volna, mivel a történetben újabb csavar következett. A hollandok ugyanis utólag mégis visszakérték a rendezés jogát, amibe Magyarország bele is egyezett – az egyéves haladék jól jött volna –, de cserébe az 1929-es versenyeket kérte. Ám Los Angeles már megkapta ennek a jogát, a további halasztást pedig a magyarok már nem fogadták el. A holland–magyar disputa végére az Union Cycliste Internationale (UCI) 1928. február 3-i döntése tett pontot, amely végleg Budapestnek ítélte az 1928-as kerékpáros világbajnokságot. Most már csupán az volt a kérdés, hogy a rivális velodromok közül melyik rendezze a pályaversenyeket. Az MKSZ közbenjárására ugyanis az UCI visszavonta az újpestieknek tett korábbi ígétét. Ez természetesen nagymértékben megnövelte a Millenáris esélyeit, ahol ezekben az években egyébként is komoly változások zajlottak.

A BSE elnöki posztját 1921 végén Purebl Győző fővárosi tanácsnok foglalta el, s ezzel új korszak kezdődött az egyesület és a pálya történetében. Néhány esztendőn belül nyolc új szakosztály alakult, köztük a kerékpárosoké, a motorosoké és az ökölvívóké, akik lassan mind beköltöztek a Millenárisra. Az egyesület taglétszáma óriásira

duzzadt, lassan elérte a hétezeret, és a javuló gazdasági helyzetben a fővárosi források is bővebben csordogáltak. 1926-ban felépült a BSE hármashatár-hegyi turistaháza, amelyhez 1928-tól már betonút vezetett. Nem volt meglepő, hogy az egyesület saját sporttelepet kívánt, s 1925. október 27-én a főváros tanácsánál be is jelentette igényét a Millenáris átvételére (Leitgib 1931: 340, Máriásy 1941: 76).⁴⁰

Purebl hatékony közbenjárásának köszönhetően a fővárosi közgyűlés 1926. február 3-i határozatával a versenypályát tízéves ingyenes bérletbe át is adta a „BSE-nek – ezt a következő év végén 1941-ig meghosszabbította – s csak az úrijog szokásos elismerésére kötötte ki az évi tíz aranypengős jelképes összeg kifizetését. A budapesti iskolásoknak délelőtt továbbra is rendelkezésére állt a telep, sőt néhány iskola a délutáni órákban is tarthatott itt foglalkozásokat.⁴¹ Az új bérlő májusban helyszíni szemlét tartott, s megállapította, hogy „a 30 éves hatalmas fatákolmány alapja korhadt s összeroskadással fenyeget”. Júliusban a fővárosi közgyűlés 1,2 milliárd koronás, később újabb félmilliárd koronás kölcsönt szavazott meg a tribünök újjáépítésére (Leitgib 1931: 342).⁴²

A Millenáris telep átépítésével a kor két neves sportépítészét, Hajós Alfrédot és Mattyók Aladárt bízták meg, akik előzőleg már többször is dolgoztak együtt. A kivitelezést az Országos Építési Rt. vállalta – ennek igazgatója az a Lauber Dezső volt, aki 1898-ban az első kerékpáros országos bajnokságon megnyerte a 10 km-es pályaversenyt.⁴³ Az építkezés 1927 októberében indult meg, a földmunkákkal 1928 márciusára el is készültek, s ekkor hozzáfogtak a betonpálya és a betontribün építéséhez. A főváros folyamatosan újabb pénzforrásokhoz segítette a BSE vezetőségét: 1928-ban három ízben, összesen 631 ezer pengőre vállalt szavatosságot az egyesület által több pénzintézetnél felveendő kölcsönökre.⁴⁴

A jótékony hatású tőkeinjekcióknak köszönhetően a betonteknő május végére elkészült, az ünnepélyes avatás napját pedig július 8-ra tűzték ki. A lapok jó előre közölték, hogy vasárnap délután „a rendőrszenekar muzsikája, az Elektromos dalárda éneke és ünnepélyes szónoklatok után átadják a pályát a hivatásának”. A megnyitó idejére a pályára várták a Budapest csillagtúra beérkező résztvevőit is. A fellobogózott Millenárist köszöntő „nívós és finom ünnepélyre teljes számmal vonult fel a BSE tisztika”

40 Felkay Ferenc tanácsnok feljegyzése. 1936. február 3. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz 86.912/1936–VII. sz. 3–19. lap.

41 Közgyűlés 1926: 54. sz., 1927: 1578. sz. Csak tíz év múlva derült ki, hogy a bérleti szerződést nem írták alá, ám mindkét fél tartotta magát a megállapodáshoz.

42 Közgyűlés 1926: 834. sz.

43 Hajós Alfréd (1878–1955) építész. Legismertebb sportépületei a Megyeri úti stadion (1922), a Nemzeti Sportuszoda (1930) és a Pütkösdűrdői strand (1935), de számos vidéki sporttelepet is tervezett (Balasagyarmat, Kaposvár, Miskolc, Pápa, Szeged). *Ideális stadion* című 2. díjas pályázatával megnyerte az 1924-es párizsi olimpia szellemi versenyét. Mattyók Aladár (1879–1960) mérnök. Legismertebb sportépítészeti munkái az Üllői úti FTC-pálya (1910–1911, újjáépítve: 1920–1921), a Testnevelési Egyetem néhány épülete (1925) és a Beszkárt (ma BKV Előre)-pálya (1929), valamint strandfürdők és sporttelepek országsszerte. Lauber Dezső (1879–1966) építész. 1906–1915-ig a Magyar Olimpiai Bizottság titkára, 1913-tól fővárosi mérnök. Ő építette a tátralomnici bobbpályát (1909) és a budapesti golfpályát (1910). Fiatal éveikben mindhárman jeles sportemberek, később sportvezetők voltak. Lauber magyar bajnokságokat, Hajós világversenyekeket is nyert.

44 Közgyűlés 1928: 123. és 774. sz., 1929: 37. sz., BSE 1928: 16., Jelentés 1939: 27.

és közel négyezer néző. Az ünnepség a Himnusszal kezdődött, majd Purebl és Muzsa Gyula, a Magyar Olimpiai Bizottság elnöke mondott beszédet. Ezután a Magyar Hírszekegy következett, végül a régi idők bajnokai – Bäumlér Ede, Greiner, Frisch Márton, Kellner Gyula, Kirchknopf, Lauber, Posszert, Püspöky Sándor és Vass – vonultak fel kerékpáron egykori győzelmeik színhelyén. Aki pedig éhét vagy szomját óhajtotta csillapítani, azt György Viktor, a pálya ifjú vendéglősenek büféje várta. A rendezvény savát-borsát természetesen a versenyek adták. Sikert aratott a kezdők kétezer méteres versenye és az ökölvívó olimpiai válogató is, de a leglátványosabbak megint a motorvezetéses futamok voltak.

Maga a pálya jelentősen megváltozott. Szintjét 1,7 m-rel lejjebb vitték, s a kiemelt 24 ezer m³ földet a körtöltésbe, valamint a jócskán megemelt fordulók alapjába építették. A 415 méterre rövidült pálya kitűnő minőségű betonborítást kapott, 100–110 km-es sebességre tervezett szögállása az egyenesekben 12°, a fordulókban 38,9° volt. A célegyenesben megépült a ma is álló háromezres tribün, a körlépcsőn, és a fordulókban megemelt lelátókkal immár teljesen körbeérő töltés betonlépcsőin pedig további tizenegyezer néző talált helyet. (Hivatalosan tehát 14 ezer, némi kényelmetlenség árán azonban akár 18–20 ezer ember is elfért itt.) Az esti versenyek világításáról nagy fényerejű lámpák gondoskodtak. A sporttelepen továbbra is lehetett atlétikai versenyeket rendezni, a 100 méteres sprintegyenessel immár nem rendelkező futókör hossza azonban 367 méterre csökkent és a futballpálya is valamelyest kisebb lett (110x64 méter).

A velodrom megrövidülése miatt a betonteknőn kívülre szorult az új kabinokkal, szekrényekkel, közös öltözővel bővített, immár inkább strandfürdőként szolgáló medence és a gyermekek részére készült új lubickoló. A nagytribün alatt kapott helyet a BSE impozáns méretű társalgója – itt később tánctanfolyamot, bálakat szilveszteri tombolát és egyéb összejöveteleket rendeztek –, továbbá az egyesületi és szövetségi helyiségek, a modern öltözők és zuhanyozók. Télen a sporttelep természetes jégpályája is a tagok és a nagyközönség rendelkezésére állt (Borbély 1984: 50, 110, Leitgib 1931: 345, Szittyá 1942: 109).⁴⁵ Ezzel felépült „Európa egyik legjobb fekvésű és legmodernebb versenypályája”, s a finanszírozásban nagy segítséget nyújtó fővárosi közgyűlés is elégedetten állapíthatta meg, hogy a pálya „teljesen megfelelő [...] az elszámolás teljesen szabályszerű”.⁴⁶ Mindez megadta a kegyelemdőfés az újpesti pályának. A világbajnokság rendezéséről lemaradt, periférikus fekvésű fapályát hamarosan lebontták.

A pályások alig kezdtek szorosabb barátságba lépni az új vonalvezetésű Millenárisal, máris nyakukon volt a XXXI. kerékpáros világbajnokság. A versenyeket augusztus 15–20. között rendezték szép számú közönség előtt a Mili betonteknőjén. A gyakorló időszak meglehetősen rövidre sikeredett, és ez meg is bosszulta magát, hiszen éppen a hasonló színvonalú pályákhoz szokott külföldiek kerültek előnybe a házigazdákkal szemben. Ez azután az eredményeken is meglátszott: a magyarok mindössze az országúti versenyben csíptek el jobb helyezéseket. A világbajnokság ráadásul – addig

⁴⁵ *Sportbírlap*, 1928. 07. 07., 07. 09., *Új Budapest*, 1928. 07. 07., 07. 14., BSE 1928: 35. A BSE tájékoztatója a főváros tanácsának a Millenáris sporttelepről. 1936. február 20. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz sz. n. 46 Közgyűlés 1929: 37. sz.

példátlan módon – anyagi veszteséggel zárt, igaz, a világszövetség szakértői részéről nagy elismerést kapott az „óramű pontosságú lebonyolítás”, ami Szittyá Rezső főrendező munkáját dicsérte (Szittyá 1942: 109).

A MILLENÁRIS HÉTKÖZNAPJAI

A világ legjobb kerekeseinek látogatása újból föllendítette a kerékpársport iránti érdeklődést. A Millenáris Európa egyik leggyorsabb pályája volt, mind a motorvezetéses, mind a sprint- és időfutam-számokban számos csúcs született itt. Új tehetségek tűntek fel – például Szekeres Béla, Istenes János, Györffy Imre, később pedig Orczán László –, a legnagyobb fejlődést mégis a BSE fiatal kerékpáros szakosztálya könyvelhette el: tagjai tíz év alatt harminc magyar bajnoki címet szereztek (Máriásy 1941: 94).

Hamarosan labdarúgó mérkőzést is láthatott a Millenáris közönsége. 1928. szeptember 8-án az itt készülő Nemzeti Sport Klub fogadta az ÚTE gárdáját, s meglepetésre 2:1-re győzött is. A kiváló meccs hangulatát tovább fokozta, hogy a hajrában egy újpesti játékos kiállítottak, amiért a kőkemény Fogl-fivérek haladéktalanul revánsot vettek egy jó kis verekedés formájában.

De nem csak a futball és a biciklisport tért vissza a Millenárisra. Már 1928-ban egymást érték a felújított medencében tartott úszótanfolyamok, s az uszoda az első évben ezeken kívül is közel húszezer vendéget fogadott. (A medencét esténként, és néha nyáron is, a BSE 1929 szeptemberében alakult úszószakosztálya használta.) Rendszeres edzéseket és versenyeket rendeztek a Millenárison a motorosok, az atléták, a teniszezők, az ökölvívók, a tornászok és a birkózók is. Hétféteken és ünnepnapokon évi átlagban százhusz meccs és verseny zajlott le az újjávarázsolt sporttelepen.⁴⁷ Minden rendben volt tehát – de csak látszólag. A fölvelt kölcsön kamatterhei ugyanis olyan magasak voltak (évi kb. hetvenezer pengő), hogy a Millenáris deficitje a pályabevételek és a főváros bőkezű támogatása ellenére is évi tízezrekre ment. További gondot okozott a mellékes bérleti bevételek kiesése: a vendéglős csődbe ment, üzletét elárverezték, a telepen kitett hirdetések bérlője pedig egyszerűen nem volt hajlandó fizetni.⁴⁸

Az anyagi bizonytalanság azonban nem rontotta az eredményeket. A BSE labdarúgói több ízben megnyerték az amatőr bajnokságot, és a vízilabdázók is rendszeren az élcsoporthoz tartoztak, egyszer még a bajnoki címet is elnyerték. A kerékpárversenyek is visszanyerték népszerűségüket, s bár 1930-tól ismét kissé egyhangúvá vált a program – az új versenyrendezők az újpesti recept szerint a látványos motorvezetéses futamoknak adták a főszerepet –, Szekeres Béla személyében olyan kivételes képességű sportember tűnt fel, akinek a kedvéért közel két évtizeden át sok ezren zárandokoltak el a Millenárisra (Borbély 1984: 52).⁴⁹

A harmincas években a lassan hagyományossá váló – 1928 óta megrendezett – munkás-sportünnepélyek számára szintén a Millenárist bérelték ki. Az általában két-

47 Jelentés 1939: 29.

48 BSE 1929: 24.

49 Jelentés 1939: 54.

napos ünnepeken sportversenyeket és tornabemutatókat tartottak, felléptek tánc-csoportok és kórusok, s zárásként afféle szimbolikus életképeket mutattak be a proletariátus szenvedéseiről. A megfigyelésre kiküldött rendőrök jelentést tettek „a kapitalizmus kocsjába fogott munkásság, a mulatozók csoportja, a börtönök lakói” című életképekről, és gyanakodva méregették a robotos hétköznapiaknak és a szocializmus győzedelmes szellemének allegorikus csoportjait, ennél súlyosabb incidens azonban nem történt.

A gazdasági válság nem kedvezett a sporteseményeknek – és különösen nem a Millenárisnak. 1931-ben még tizennyolc nemzetközi pályaversenyt rendeztek itt, ez a szám azonban évekig folyamatosan apadt, és hasonlóképpen csökkent az igazolt versenyzők száma is. 1934 júniusában tornász-világbajnokság zajlott Budapesten, a versenyeket azonban a Beszkárt pályáján rendezték. Ősszel a Nemzeti profi futballistái kiestek az első osztályból, és a bérletet felmondták, ráadásul a rossz nyár miatt csekély volt a strandbevétel, s a velodrom versenynaptára is eléggé foghíjas volt.

A kerékpárversenyek nézettsége a válság múltával hamarosan megnőtt, a második világháború végéig nemritkán tízezer néző is szorongott a lelátókon (Kő 1980: 49). Ez azonban elsősorban a pályabérlők zsebet dagasztotta, a BSE nem sokáig tudta viselni a felvett kölcsön és a kamatok, valamint a pálya fenntartásának terheit. Egymás után oszlottak fel szakosztályai, utolsóként a labdarúgók és a kerékpárosok hagyták el az egyesületet. 1936 elején a BSE fennmaradt tizenkét szakosztálya közül már egy sem tartott edzéseket a Millenárison.

Lamotte Károly elnök és Leitgib János főtitkár január 22-én levélben kérte a főváros tanácsát, hogy a sporttelepet vonja vissza saját kezelésébe.⁵⁰ A budapesti közgyűlés hajlott is erre, s május közepén csakugyan visszavette a pályát. Először azonban az egyesület és a sporttelep ügyeiről kívánt tájékozódni. Egy hónappal később leltárt vettek fel a sporttelephez tartozó minden ingó és ingatlan jószágról. A lelátók, a szabadtéri pályák és az uszoda, valamint tartozékaik mellett lajstromba került a garázs, a motorvezetők boxai, a tekepálya, a főépületen belül húsztöltő, tíz szoba, három illemhely, öt lakás, három padlástéri és hét egyéb helyiség, az igazgatói iroda és lakás, a mosókonyha, a díszterem, a vendéglő, a szertár és a fürdők. A pályákkal és a lelátókkal nem volt komolyabb probléma, a felmérés azonban kiemelte, hogy a romos kuglizót és az ugyancsak használhatatlan teniszpályát fel kell újítani. Az uszoda is sok fejfájást okozott. A tisztiorvosi vélemény szerint a Millenáris környékén lakók „testi tisztasága sajnálatos módon igen alacsony színvonalon van”, ezért nem elegendő, ha a kvázi közfürdőként üzemelő Millenáris uszodájának vizét csak hetente egy-két alkalommal cserélik. A verdikt szigorú volt: a „poshadt szennyves mivoltánál fogva pocsolyának” minősülő víz „közegészségellenes”.⁵¹

Az iratokból az is kiderült, hogy a BSE 1926 és 1928 között 96 ezer pengő értékű kölcsönt vett fel a fővárostól, s mivel abból egy fillért sem fizetett vissza, tartozása az

50 A BSE levele a főváros tanácsához. 1936. január 22. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz 86.912/1936–VII. sz. A BSE még ebben az évben lemondott turistaházról és az egyik városligeti kiállítási csarnokból átalakított fedett teniszpályájáról is.

51 Csordás Elemér tisztíró főorvos jelentése a tanácshoz. 1935. december 3. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz 262.619/1935–XIV. sz.

évek során a kamatokkal együtt 164 ezer pengőre szaporodott. A BSE ezenkívül a főváros által vállalt szavatosság mellett közel 680 ezer pengő bankkölcsönt vett fel. Az egyesület folyamatosan törlesztette e tételeket, ám 1935 végén még több mint 400 ezer pengővel tartozott a hitelező takarékpénztárnak. Mivel a főváros nem remélhette, hogy a BSE a Millenárisnak, vagyis egyetlen komoly bevételi forrásának az elvesztése után képes lesz a további fizetésre, le kellett írnia, illetve át kell vállalnia e tartozásokat. A mérleg pozitív oldalán ugyanakkor ott állt az a mintegy 736 ezer pengő értékű beruházás, amit a BSE bérletének tíz éve alatt a Millenárison megvalósított.⁵²

A főváros tanácsának határozata értelmében a visszavett versenypályát elsősorban a tanuló ifjúság testnevelési és sportcéljaira kellett felhasználni, de azért a versenysportot sem ebrudalták ki.⁵³ Kár is lett volna számúzni a versenyzőket, mert itt készült a berlini olimpiára Orczán László, a harmincas évek legsikeresebb sprint- és időfutamversenyzője. Orczán már 1933-ban a nemzetközi szinten is figyelemreméltó 41 km fölé vitte az egyórás pályarekordot, az olimpián pedig az 1000 méteres állórajtos verseny előfutámban világcscúcsot javított, majd a döntőben elrontott rajtja ellenére kitűnő hajtással végül ötödik lett (Borbély 1984: 53, Szittyá 1942: 111).⁵⁴

A harmincas évek utolsó harmadában a hazai pályasport átmenetileg kissé visszasett, az MKSZ jóformán csak a bajnokságok megrendezését vállalta. A háború éveiben azonban ismét sok új tehetség jelentkezett, és a Millenárison is egyre több versenyt rendeztek. Jóllehet 1939-ben a versenyek több mint egyharmada elmaradt a rossz idő miatt, mégis éppen ekkor kapott új impulzust a pályasport. Ebben az évben megállapodás született az illetékes nemzeti szövetségek között, hogy évente kétszer magyar–olasz–német–bolgár viadalt tartanak, egyszer itthon, egyszer idegenben. (A fellendülést némileg ellentmondásossá tette, hogy azt a sportkapcsolatoknak a tengelyhatalmakhoz fűződő politikai barátságon alapuló javulása hozta magával.) 1939-ben öt válogatott verseny volt Budapesten – olasz, német, lengyel, bolgár és „ostmarki” ellenfelekkel szemben –, ezen kívül Bécsben két, Krakkóban, Milánóban, Szófiában és Berlinben egy-egy alkalommal vendégeskedtek a magyar kerekesekek. A rákövetkező évben hat viadalon vettek részt a magyar válogatottak.

1941-ben aztán a biciklisport is megérezte a háborút. A Millenárison egy darabig még telt ház előtt zajlottak a versenyek, az egyre nyomasztóbb gumihány, majd a sorozatos behívások azonban lassan teljesen visszavetették a sportágat. Pedig a kerékpározás barátai nagy reményekkel néztek a jövőbe. Bízta abban, hogy hamarosan egy sor korszerű beton- és fapálya és szerényebb kivitelű emelt fordulós salakpálya épül, s felmerült az is, hogy a tervezett nagy fedett sportcsarnokban állandó kerékpá-

52 Felkay Ferenc tanácsnok feljegyzése. 1936. február 3. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz 86.912/1936–VII. sz. 3–19. lap. Fővárosi tanácsi belső feljegyzés d. n. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz 86.912/1936–VII. sz.

53 Még távlati tervekben is számoltak a Millenárisossal. Hajós Alfréd ekkoriban mutatta be legújabb stadiontervét, amiről Szendy polgármester pártolólágy nyilatkozott a sajtónak. Hajós a megalkotandó Nemzeti Stadiont és a sportcsarnokot a régi Lóversenyter szomszédságában építette volna fel, s az így kialakuló sportkomplexum északi részén a 15–20 ezresre bővítendő Millenáris Sporttelepnek is szerepet szánt.

54 *Magyarország*, 1936. 03. 04. Székesfővárosi tanácsi határozat kiadása. 1936. május 14. BFL 1407 b, 234/1896–VI. doboz 86.912/1936–VII. sz.

ros pálya létesül. Amikor pedig 1942-ben ismét szóba került a Nemzeti Stadion felépítése, kerékpáros berkekben arról tanakodtak, hogy egyenesen a csúcspdöntésekre specializálódott milánói Vigorelli mintájára kellene a budapesti velodromot felépíteni, gyors, fedett fapályával és nézőtérrel (Szittyá 1942: 112–116).

Az álmok gyorsan elenyésztek. A versenyek el-elmaradoztak a Millenárisról, a háború végén ellátó alakulat rendezkedett be itt, az öltözőkben pedig több szőkevény kerékpáros is bujkált. Amikor az ostromlott város lakói 1945 februárjában előmerészkedtek a pincékből és szeretteik, lakásuk, ingóságai keresésére indultak, sokan a Milit is felkeresték. Az ostrom alatt a betonteknőt több száz kisebb-nagyobb belövés érte, a fedett tribünt három nagyobb bombatalálat rogyantotta meg, a futókört és az atlétikapályát mély gödrök csúfították. A bombatölcsérek látványa elszomorító volt, de szerencsére nem hatott bénítólag. A romos Millenárist harmincezer pengős költséggel lényegében maguk a versenyzők építették újjá, majd 1945. május 1-én megrendezték az első pályaversenyt (Borbély 1984: 55, Képegy 1946: 301–302). Versenyzők és rajongók összetartozásának, a háború utáni ínségben felébredő optimista szolidaritásnak igaz példája volt, amikor egy 1945. júliusi versenynapon a hangosbeszélő közölte, hogy egy Garai téri hentesmester öt kiló kolbászt ajánlott fel az indítandó 40 km-es motorvezetéses főverseny nyertesének. A futamgyőztes Pataki József a különdíjat, mint valami győzelmi koszorút, elegánsan a nyaka köré tekerve lépett fel a dobogóra. Utóbb aztán, ahogy az dukál, gratulálók, ismerősök és versenyzőtársak egyaránt lecsippentettek a „tróféából”.⁵⁵

EPILOGUS

A felszabadult Millenáris továbbra is a legkülönbözőbb rendezvényeknek adott otthont. A remek pályaversenyeken és egyéb viadalokon kívül rendeztek itt munkás-gyűléseket – például mindjárt 1945. május 1-én, majd 1946 júliusában, amikor a munkáspártok közös demonstrációján Rajk László, Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád mondott beszédet –, de nem hiányoztak a látványosságok sem: 1958. november végén a későbbi sokszoros bajnok Marika Kilius–Hans Bäumlér jégtáncoktató tartott bemutatót a Millenáris korszerű fedett jégpályáján, 1959. szeptember végén pedig a Berva motorkerékpár-cég fesztiválja várta az érdeklődőket. A kissé reklámízű rendezvény első napján, 26-án, a biciklizés történetét fölidéző „jelmezes kerékpáros revü” szereplői vonultak fel a „csontrázótól a modern Berváig”, másnap este pedig – noha a délutáni versenyeket az eső elmosta – útnak indult a huszonnegy órás állóképességi verseny mezőnye is.⁵⁶

A sportesemények közül kiemelkedett az 1949-es és 1954 budapesti főiskolai világbajnokság, melynek kerékpáros pályaversenyeit a Millenárison rendezték. A versenyt részleges pályarekonstrukció előzte meg, hiszen az északnyugati forduló már oly mértékben megsüllyedt, hogy az alsó szélén futó versenyző a szó szoros értelmében eltűnt a föld alatt. 1954 tavaszán teljesen feltörték a pálya betonját, a roskadt forduló-

⁵⁵ A háborús Millenárisra vonatkozó adatok ifj. Pataki József szíves közlései.

⁵⁶ *Népsport*, 1945. 05. 02., *Szabad Nép*, 1946. 07. 27., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény, Plakáttár, 40.873. sz. és 44.136. sz.

kat feltöltötték, az egyenesek dőlésszögét kiigazították. A pálya hossza 412 méterre csökkent, a fordulók dőlése 36,6°, az egyeneseké 11,6° lett. A Millenáris új világítást is kapott, immár huszonhat oszlopról ikerlámpák világítottak az éjszakai futamokon (Borbély 1984: 110–111).⁵⁷

A szabványhoz nem igazodó pályahossz miatt azonban a világversenyek lassan elmaradtak a Millenárisról. A hetvenes évek elejétől kezdődően színvonalas küzdelmeket és eleinte szép nézőszámot hoztak az Arany Mokka versenyek, melyeken a világ élvonalába tartozó kerékpárosok is rajthoz álltak, s a kedvükért a pálya 1974-ben új cementburkolatot kapott. Ám hamarosan a pályaversenyeket is utolérte az atlétika és a labdajátékok sorsa. A televízió és a tömegszórakozás más formáinak terjedésével a Millenáris is elveszítette nézőit – és versenyzőit; a számos sportág közül csak a pályakerékpár maradt meg a stadionban. A pályaversenyeken, amelyeket valaha tízezres közönség látogatott, s ahol híres közéleti személyiségek – köztük például Jávor Pál is – komoly tétekben fogadtak a versenyzőkre, ma jószerével kevesebb a néző, mint az induló.

FORRÁSOK

- Budapest Főváros Levéltára, Tanácsi Ügyosztályok központi irattára, 1896–1936
 Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény, Plakáttár
 Közgyűlés 1896–1929: *Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottsága által az 1896–1929. évben tartott közgyűlések jegyzőkönyvei*. Budapest
Esti Budapest (1954)
Herkules (1885–1896)
Magyarország (1936)
Nemzeti Sport (1909)
Népsport (1945)
Pesti Hírlap (1896)
Pesti Napló (1907)
Sporthírlap (1911–1928)
Sport-Világ (1896–1909)
Szabad Nép (1946)
Új Budapest (1928)
Vasárnapi Újság (1880–1899)

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Athenaeum 1901: *Athenaeum Nagy Képes Naptára 1902*. Budapest
 Borbély Tibor 1984: *Kerékpározás*. Budapest
 BSE 1928–1942: „*Budapest*” *Sport Egyesület. Évi jelentés 1928–1942*. Budapest
 Hajós Alfréd 1956: *Így lettem olimpiai bajnok*. Budapest
 Jelentés 1939: *Jubileumi jelentés, 1913–1938*. (A „*Budapest*” *Sport Egyesület működéséről*.) Budapest
 Képeffy József 1946: A sport építőmunkája. *Budapest* 1946, 8. 301–302.
 Kirchknopf Ferenc 1926: Kerékpársportunk 1925-ben. In: *Magyar sportalbum 1925*. Budapest, 203–216.
 Kó András 1980: *Drótszámár. Póráz nélkül – a kerékpárról*. Budapest

⁵⁷ A Népstadion felépítése után, az ötvenes évek közepén nagyarányú területrendezési munkák kezdődtek, ekkor számolták fel a strandfürdő maradványait is. Helyére évekkel később teniszpálya került.

- Leitgib János 1931: A „Budapest” Sport Egyesület története és fejlődése. In: Hodászy Miklós (szerk.) *Budapest Székesfőváros iskolai és iskolán kívüli testnevelésének történeti fejlődése 1890–1930*. Budapest, 339–345.
- Máriásy Lajos (szerk.) 1941: *A vállalati sport 40 éves története. Állami-, városi-, magánüzemek és vállalatok sportja*. [Budapest]
- Siklóssy László 1929: *A modern sport előkészítése. (A magyar sport ezer éve III.)* Budapest
- Szittyá Rezső 1942: A magyar kerékpáros-sport története. In: Pluhár István (szerk.) *Az Országos Sportközpont keretében működő magyarországi sportegyesületek története*. Budapest, 105–118.